

УДК 351.74.07(477)«196» DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.4.02>

Володимир Анатолійович Греченко,

доктор історичних наук, професор,

заслужений працівник освіти України,

Харківський національний університет внутрішніх справ,

кафедра гуманітарних дисциплін та українознавства (завідувач);

 <https://orcid.org/0000-0002-6046-0178>,

e-mail: grechenko18@gmail.com

**ДЕЛІНКВЕНТНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ У 1960-Х РР.
ТА ДІЯЛЬНІСТЬ МІЛІЦІЇ ЩОДО ПРОТИДІЇ ЇЇ**

У статті досліджено динаміку розвитку злочинності неповнолітніх у 1960-ті рр. та основні заходи міліції щодо протидії делінквентності дітей і підлітків. Охарактеризовано стан злочинності неповнолітніх, рівень якої мав тенденцію до зростання. Розкрито основні форми та методи, що використовувалися міліцією для протидії цьому явищу: організація дитячих кімнат міліції, залучення до роботи з важкими підлітками громадського активу. Велика кількість злочинів, учинених неповнолітніми, вказувала на недоліки роботи міліції в цьому напрямі, однак основною причиною цих явищ були соціальні умови в СРСР.

Ключові слова: Україна, 1960-ті рр., Міністерство охорони громадського порядку УРСР, міліція, делінквентність.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Сьогодні наша держава переживає одні з найважчих часів у своїй історії. Широкомасштабна агресія росії проти України, загострення соціально-економічної ситуації, великі людські втрати істотно дестабілюють розвиток українського суспільства. Війна призводить до зростання дитячої та підліткової бездоглядності та безпритульності, різних видів злочинності серед цієї вікової групи населення. Злочинність неповнолітніх і в історії, і в сучасний період була і є однією з найгостріших соціально-правових проблем нашого суспільства, оскільки пов'язана із забезпеченням його загальної безпеки та громадського порядку і не лише зараз, але й у перспективі, оскільки саме неповнолітні в майбутньому будуть активними учасниками життєдіяльності суспільства. Їхній менталітет, спосіб життя, навички, набуті в період вчинення злочинів, впливають на все їхнє подальше життя, а також на людей, які їх оточують або зустрічаються з ними в побуті чи на роботі. Певний досвід протидії злочинності неповнолітніх було накопичено правоохоронними органами в минулому, зокрема в період

послаблення загальної репресивності радянського режиму в СРСР у 1960-х рр. Цей досвід має чимало позитивних аспектів, які можуть бути використані і в сучасній роботі поліції.

Стан дослідження проблеми

Певні аспекти досліджуваної теми вивчалися українськими та іноземними науковцями. Зокрема, в монографії Н. Юзікової «Суспільство і злочинність неповнолітніх у розрізі епох: від Давнини і Середньовіччя до XXI століття» [1], у нашій спільній з О. Ярмишем монографії «Міліція в Україні в період часткової лібералізації політичного режиму (березень 1953 – серпень 1962 рр.): історико-правове дослідження» [2], статтях О. Андрухівки «Історико-правовий досвід застосування карально-профілактичних заходів для подолання злочинності серед неповнолітніх» [3], О. Бажана «Процес десталінізації в Україні (друга половина 50-х – початок 60-х років)» [4], В. Довбні, М. Глушченка «Добровільні народні дружини в Українській РСР (кінець 50-х – 80-ті рр. XX ст.) (організаційно-правові засади діяльності)» [5], С. Несинової «Державні гарантії захисту права дитини на особливу турботу про здоров'я підростаючого покоління в Українській РСР у 60–80 рр. XX ст.» [6], В. Оржеховської «Сучасні проблеми дитячої бездоглядності в Україні: аналіз, шляхи подолання» [7], С. Саблука «Організаційно-правові заходи протидії дитячій злочинності в УРСР у 1930–1950-х роках» [8]. Але в цих роботах розглядалися тільки деякі аспекти досліджуваної проблеми, тому вона потребує подальшого розроблення та аналізу.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз основних напрямів діяльності міліції щодо протидії злочинності неповнолітніх на початку 1960-х рр. Ця мета конкретизується в таких *завданнях*:

- охарактеризувати стан дитячої та підліткової делінквентності у вказаний період;
- висвітлити організаційні методи, які використовувалися міліцією для протидії злочинності неповнолітніх;
- показати заходи, що вживалися органами внутрішніх справ для подолання дитячої бездоглядності та безпритульності в цей період.

Наукова новизна дослідження

Проведено комплексний аналіз динаміки злочинності неповнолітніх упродовж 1960-х рр., висвітлено її основні прояви. Додатково досліджено основні напрями й аспекти діяльності міліції республіки в боротьбі з дитячою та підлітковою делінквентністю, бездоглядністю і безпритульністю.

Виклад основного матеріалу

Основні показники стану та динаміки розвитку злочинності неповнолітніх у період 1959–1962 рр. сконцентровано в табл. 1.

Таблиця 1

Кількість дітей та підлітків, доставлених до органів міліції за бешкет, хуліганство та інші правопорушення в 1959–1962 рр.¹

	1959 р.	1960 р.	1961 р.	6 міс. 1961 р.	6 міс. 1962 р.
Всього доставлено в органи міліції, зокрема:	41 535	42 777	45 828	21 793	21 021
учнів шкіл Міністерства освіти УРСР	29 836	33 137	37 761	18 284	16 632
тих, що втекли з дитячих будинків	1 176	1 436	2 205	1 555	684
тих, що втекли з виховних колоній та дитячих приймальників	339	576	905	434	455

Як бачимо з даних табл. 1, кількість дітей та підлітків, доставлених до органів міліції за бешкет, хуліганство та інші правопорушення в 1959–1962 рр., постійно збільшувалася. Серед них переважали учні шкіл Міністерства освіти УРСР, які становили від 72 % у 1959 р. до 82 % у 1961 р. до загального числа затриманих. Збільшувалася й кількість дітей і підлітків, які втекли з дитячих будинків, виховних колоній та дитячих приймальників. Це означає, що у виховній та організаційній роботі тогочасної міліції були значні недоліки, зумовлені також об'єктивними соціальними умовами життя в СРСР.

Проте неправильно було б констатувати, що в цій сфері органи міліції не вживали жодних заходів. Для організації та проведення роботи з боротьби з дитячою бездоглядністю, бешкетами та вуличним хуліганством дітей і підлітків у республіці було створено 226 дитячих кімнат при органах міліції зі штатом 427 осіб інспекторського складу. Дитячі кімнати міліції було організовано в 171 місті республіки з 336. Було організовано 144 кімнати, або 65 % від їх загальної кількості, у 96 містах десяти великих промислових областей республіки, зокрема: у Донецькій – 34, Харківській – 27, Київській – 14, Кримській – 14,

¹ Про стан та заходи щодо поліпшення роботи з попередження бездоглядності та злочинності серед дітей та підлітків та перевиховання неповнолітніх правопорушників : доповідна записка Міністра охорони громадського порядку УРСР І. Х. Головченка від 29.10.1962 // Історія міліції України в документах та матеріалах : у 3 т. // П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв. Київ : Генеза, 2000. Т. 3: 1946–1990. С. 476.

Дніпропетровській – 13, Одеській – 13, Луганській – 12, Львівській – 11, Миколаївській – 7 та Запорізькій – 6. У 15 інших областях республіки діяли 82 дитячі кімнати – по одній у найбільших містах, зокрема в обласних центрах. Із загальної кількості дитячих кімнат чотири було створено при транспортних органах міліції залізничних станцій Києва, Одеси, Харкова та Полтави. При кожній дитячій кімнаті міліції було створено раду громадськості, до складу якої по республіці входили 13 тис. активістів.

Основний зміст роботи дитячих кімнат міліції та створеного при них активу полягав у проведенні профілактичних заходів щодо попередження дитячої бездоглядності та робота безпосередньо із затриманими за різні порушення дітьми та підлітками¹.

Звертає на себе увагу велика кількість активістів, які входили до рад громадськості. Ця цифра – 13 тис. осіб – викликає певні сумніви, хоча ми не можемо її повністю відкинути чи спростувати. Але все ж здається, що якби ці активісти працювали дійсно наполегливо, то й порушень з боку дітей та підлітків було б значно менше.

11 травня 1964 р. Міністр охорони громадського порядку УРСР І. Головченко підписав Інструкцію про організацію роботи органів міліції по боротьбі з дитячою бездоглядністю та правопорушеннями з боку неповнолітніх. Головною метою цього документа було визначення основних напрямів організації роботи правоохоронних органів щодо протидії дитячій бездоглядності та проявам злочинності з боку неповнолітніх. Відповідальність за це покладалася безпосередньо на начальників міських, районних та лінійних органів міліції. Такий рівень відповідальності вказував на те, що цій проблемі приділялася значна увага, ба більше, цю діяльність вони мали організувати спільно з комісіями у справах неповнолітніх при виконкомах рад депутатів трудящих, а також різними громадськими організаціями: районними та міськими відділами освіти, школами, технікумами, заводами і фабриками, добровільними народними дружинами, як це практикувалося у вказаний період. Це означало, відповідно до постулатів радянської політики та комуністичної ідеології, що різні самодіяльні організації та безпосередньо громадськість були зобов'язані перебирати на себе все більше функцій у профілактичній роботі щодо попередження делінквентності молоді.

---

¹ Про стан та заходи щодо поліпшення роботи з попередження бездоглядності та злочинності серед дітей та підлітків та перевиховання неповнолітніх правопорушників : доповідна записка Міністра охорони громадського порядку УРСР І. Х. Головченка від 29.10.1962 // Історія міліції України в документах та матеріалах : у 3 т. // П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьєв. Київ : Генеза, 2000. Т. 3: 1946–1990. С.477.

Міністр відмічав, що дитячі кімнати міліції безпосередньо підпорядковуються апаратам карного розшуку. Метою роботи цих дитячих кімнат міліції визначалося попередження дитячої девіантної поведінки у всіх її проявах. Звертаємо увагу на те, що дитячі кімнати міліції передавалися в безпосереднє підпорядкування апаратів карного розшуку. Цілком очевидно, що таке організаційне рішення було не випадковим, а доволі продуманим кроком, спрямованим на протидію делінквентності неповнолітніх, рівень якої зростає.

В Інструкції також вказувалися конкретні обов'язки інспекторів та старших інспекторів дитячих кімнат міліції. До їхніх функцій входило проведення різноманітної профілактичної роботи щодо превенції злочинності неповнолітніх і порушень ними правил поведінки на вулицях та в громадських місцях. Вимагалось також запобігати на підпорядкованій цим органам території нещасним випадкам з дітьми, жертвам від автомобільних аварій, пожежам від необережного поводження з вогнем. Конкретика та деталізація мали місце також при визначенні функцій дільничного уповноваженого та начальника лінійного посту транспортної міліції у цій сфері діяльності¹.

Отже, метою вищевказаної Інструкції була необхідність підвищити якість роботи міліції та її підрозділів (насамперед карного розшуку та дитячих кімнат міліції) щодо попередження дитячої бездоглядності та делінквентності неповнолітніх.

Робота щодо попередження дитячої бездоглядності, безпритульності та злочинності неповнолітніх продовжилася і в подальші роки. При цьому Міністерство охорони громадського порядку УРСР у своїй діяльності керувалося Указом Президії Верховної Ради УРСР «Про затвердження Положення про комісії у справах неповнолітніх Української РСР» від 26 серпня 1967 р. Дві статті безпосередньо стосувалися міліції: «Районні, міські комісії у справах неповнолітніх разом з органами народної освіти, професійно-технічної освіти, соціального забезпечення, міліції і з широкою участю громадськості виявляють і беруть на облік дітей і підлітків, які залишились без батьків, неповнолітніх, які мають батьків чи осіб, що їх замінюють, які не забезпечують належних умов для виховання дітей; підлітків, які залишили

---

¹ Інструкція про організацію роботи органів міліції по боротьбі з дитячою бездоглядністю та правопорушеннями з боку неповнолітніх : від 11.05.1964 // Міністерство внутрішніх справ України: події, керівники, документи та матеріали (1917–2017 рр.) : наук. вид. : у 6 т. / авт. кол.: М. Г. Вербенський, О. Н. Ярмиш, В. О. Криволапчук та ін. ; за заг. ред. А. Б. Авакова. Київ ; Харків : Мачулін, 2016. Т. 6: Міністерство внутрішніх справ – Міністерство охорони громадського порядку Радянської України в період десталінізації та подальших реорганізацій (5 березня 1953 р. – грудень 1968 р.). С. 697–704.

школу і не працюють, а також інших неповнолітніх, які потребують державної і громадської допомоги, і вживають заходів до їх влаштування. Районні, міські комісії у справах неповнолітніх разом з дитячими кімнатами міліції та з допомогою громадськості здійснюють нагляд за поведінкою неповнолітніх, до яких застосовані заходи виховного або адміністративного впливу, засуджених до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, умовно засуджених і достроково звільнених від відбуття покарання, за поведінкою неповнолітніх, які повернулись зі спеціальних виховних і лікувально-виховних установ або відбули покарання в трудових колоніях для неповнолітніх, а також ведуть облік цих неповнолітніх»¹. Слід зауважити, що якоїсь новизни в цих статтях Указу Президії Верховної Ради УРСР для перспектив роботи міліції не було зовсім, правоохоронці і до цього опікувалися цими проблемами. Наголошувалося лише на тіснішій співпраці з комісіями у справах неповнолітніх та активізації роботи щодо правопорушень неповнолітніх.

Висновки

Статистичні дані за 1959–1962 рр. свідчили, що кількість неповнолітніх, які були доставлені до органів міліції за делінквентну поведінку, постійно збільшувалася. Серед них абсолютну більшість становили учні шкіл. Зросла і кількість втеч дітей та підлітків з дитячих будинків, з виховних колоній та дитячих приймальників. Це означало, що в діяльності міліції в цьому напрямі були значні недоліки, об'єктивною першопричиною яких були соціальні умови життя в СРСР. Для боротьби з дитячою делінквентністю створювалися дитячі кімнати міліції, основою діяльності яких було проведення профілактичних заходів щодо попередження дитячої бездоглядності та робота безпосередньо із затриманими за різні порушення дітьми та підлітками. Відповідальність за організацію боротьби з дитячою бездоглядністю та правопорушеннями неповнолітніх покладалася безпосередньо на начальників міських, районних та лінійних органів міліції. Це означало, що питання мало суттєве значення. Водночас дитячі кімнати міліції безпосередньо підпорядковувалися апаратам карного розшуку. На нашу думку, це було пов'язано зі зростанням рівня злочинності неповнолітніх і необхідністю активніше протидіяти їй. Посиленню роботи в цьому напрямі мала також сприяти активізація діяльності комісій у справах неповнолітніх, про що наголошувалося у відповідному Указі Президії Верховної Ради УРСР від 26 серпня 1967 р.

---

¹ Про затвердження «Положення про комісії у справах неповнолітніх Української РСР»: Указ Президії Верховної Ради УРСР від 26.08.1967. *Відомості Верховної Ради Української РСР*. 1967. № 34. Ст. 242.

Список бібліографічних послань: **1.** Юзікова Н. С. Суспільство і злочинність неповнолітніх у розрізі епох: від Давнини і Середньовіччя до ХХІ століття. Дніпропетровськ : Ліра, 2015. 327 с. **2.** Греченко В. А., Ярмиш О. Н. Міліція в Україні в період часткової лібералізації політичного режиму (березень 1953 – серпень 1962 рр.): історико-правове дослідження : монографія. Харків : Промарт, 2024. 452 с. **3.** Андрухів О. І. Історико-правовий досвід застосування карально-профілактичних заходів для подолання злочинності серед неповнолітніх. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право.* 2017. № 4. С. 29–33. **4.** Бажан О. Процес де-стаалінізації в Україні (друга половина 50-х – початок 60-х років). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ.* 1996. № 1. С. 469–480. **5.** Довбня В., Глуценко М. Добровільні народні дружини в Українській РСР (кінець 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.) (організаційно-правові засади діяльності) // Міжнародна поліцейська енциклопедія : у 10 т. / В. В. Коваленко, Ю. І. Римаренко, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. Київ : Атіка, 2011. Т. 7: Адміністративно-правове забезпечення поліцейської діяльності. С. 340–341. **6.** Несинова С. В. Державні гарантії захисту права дитини на особливу турботу про здоров'я підростаючого покоління в Українській РСР у 60–80 рр. ХХ ст. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України.* 2005. № 1. С. 328–338. **7.** Оржеховська В. М. Сучасні проблеми дитячої бездоглядності в Україні: аналіз, шляхи подолання. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді.* 2009. Вип. 13, кн. 2. С. 5–6. **8.** Саблук С. Організаційно-правові заходи протидії дитячій злочинності в УРСР у 1930–1950-х роках. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 10. С. 232–236. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.10.39>.

Надійшла до редколегії 11.11.2024

Прийнята до опублікування 16.12.2024

Grechenko V. A. Juvenile delinquency in the 1960s and the activities of the militia to prevent it

The article examines the dynamics of juvenile delinquency in the 1960s and the main measures taken by the militia to counteract delinquency of children and adolescents. The state of juvenile delinquency in this period, which tended to increase, is characterised. The main forms and methods used by the militia to counteract this phenomenon are revealed. For this purpose, militia children's rooms were organised, and public activists were involved in working with "difficult" adolescents. Their activities were based on preventive measures to prevent child neglect and work directly with children and adolescents detained for various offences. Responsibility for organising the fight against child neglect and juvenile delinquency was vested directly in the heads of city, district and line militia bodies. This meant that this issue was given considerable importance. At the same time, militia children's rooms were directly subordinated to the criminal investigation units. This was due to the growth of juvenile

delinquency and the need to counteract it more actively. The intensification of the activities of commissions on juvenile affairs, as stated in the policy documents of the authorities of the time, was also supposed to contribute to this work. Inspectors of the children's room of the militia were obliged to organise and carry out preventive measures to prevent child neglect, juvenile delinquency and violations of the rules of conduct on the streets and in public places in order to prevent accidents with children, victims of road accidents, fires from fire pranks, crimes and anti-social behaviour by children and adolescents themselves in the territory served. The presence of a large number of crimes committed by juveniles indicated significant shortcomings in the militia's activities in this area, but the objective root cause of such phenomena was the social conditions of life in the USSR.

Keywords: Ukraine, 1960s, Ministry of Public Order, militia, delinquency.

